

שם: הי' מעיד ומתרה בהם

בדפוס ראשון ושני וכת"י נאמר "בו" במקום "בהם" (ובמדרש רבה ועוד - "בהם"). ובפשטות - כי ההתראה היתה לפרעה.

אוצר החכמה

ת, ב

ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע ותכב את ארץ מצרים ותעל הצפרדע: לפרדע אחת היתה, והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים. זהו מדרשו. ופשוטו יש לומר: שרון הצפרדעים קורא לשון יחידות, וכן ומהי הכנס (פסוק יג), הרמישה, גדוליר"א זלע"ז, ואף ותעל הצפרדע גרינוליר"א זלע"ז.

לפרדע אחת היתה, והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים

צריך ביאור:

כדי לתרץ מה שכתוב "ותעל הצפרדע" לשון יחיד הי' לו לרש"י לפרש, לכאורה, כאחד הפירושים שבגמרא (סנהדרין סז, ב):

(א) "צפרדע אחת היתה, השריצה (ממע"י ויצאו וולדות, רש"י) ומלאה כל ארץ מצרים".

(ב) "צפרדע אחת היתה, שרקה להם (ושמעו קולה כל הצפרדעים שבעולם, רש"י) והם באו". שכן, לפי פירושים אלו לא הי' במכה זו נס מופלא כל כך, מה שאין כן לפי הפירוש שרש"י מביא (מהמדרש) הי' בזה נס של בריאה חדשה. והרי בדרך הלימוד בפשוטו של מקרא יש למעט בנסים, ובגודל הנסים, ככל האפשר.

והביאור:

לרש"י הוקשה כאן:

א. בפסוק הקודם נאמר "ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן גוי' והעל את הצפרדעים" (היינו שיעשה זאת בעצמו), וכיצד קיים אהרן ציווי זה בכך שהעלה צפרדע אחת?

ב. השינוי, שבכל הפרשה נאמר "צפרדעים" לשון רבים, ורק כאן נאמר "הצפרדע" לשון יחיד? (ועל קושיא זו אינו מספיק לפרש שנאמר כאן לשון יחיד על שם המין, כפירושו בתחילת פרשת וישלח על הפסוק "ויהי לי שור וחמור").

לכן מפרש שצפרדע זו היתה "מתזת נחילים נחילים" של צפרדעים. כלומר: כשם שכתוצאה מהכאה על מים ניתז מהמים (לא שנבראים מים נוספים), אף

כאן: צפרדע זו (שכאה ממימי מצרים) היתה מתזת צפרדעים (לא שעל ידי ההכאה נבראו צפרדעים).

ונמצא שבהעלאת צפרדע זו קיים אהרן את הציווי "והעל את הצפרדעים" לשון רבים, כי הוא העלה צפרדע זו שהיתה מתזת נחילים נחילים של צפרדעים.

וזה אינו אלא לפירוש זה; מה שאין כן להפירושים שבגמרא, לא העלה אהרן בפועל אלא צפרדע אחת בלבד, והצפרדעים התרכו על ידי צפרדע זו (ש"השריצה" או "שרקה להם"), לא על ידי אהרן.

והנה, מכיון שמפורש שאהרן נצטווה להעלות צפרדעים רבים, על כרחך צריך לומר שבפסוקנו נרמז גם כיצד נתקיים ציווי זה על ידי אהרן.

והביאור בזה, דהנה ב"ותעל הצפרדע" יתכן שני פירושים:

א. שהצפרדע עלתה (פועל) - "צפרדע אחת היתה"

ב. שהצפרדע העלתה צפרדעים אחרים (מפעיל) - "והיא מתזת נחילים נחילים".

(לפי זה מובן גם מה שרש"י מפרש "והיא מתזת נחילים נחילים" לא על "ותכס את ארץ מצרים", אלא על "ותעל הצפרדע", כי זהו פירוש מלים אלו בלשון מפעיל).

ופשוטו יש לומר שרון הצפרדעים קורא לשון יחידות, וכן ומהי הכנס, הרחישה, גדוליר"א זלע"ז, ואף ותעל הצפרדע גרינוליר"א זלע"ז

צריך ביאור:

א. מהו ההבדל בין שתי המלים, שב"ותהי) הכנס", פשוט לו לרש"י שפירושו "הרחישה" (שלכן אין רש"י מזדקק להוכחות לפירוש זה, והוא מסתפק בפירוש זה בלבד), ולגבי "הצפרדע" אינו פשוט לרש"י שפירושו "שרוץ הצפרדעים", שלכן הוא נזקק להוכחה (מ"ותהי הכנס"), ומביא פירוש נוסף. ולא עוד, אלא שפירוש זה הוא השני, והוא כותבו בלשון "יש לומר".

ב. מהו הדיוק "ואף (ותעל הצפרדע)", ולא "וכן", כלשון הרגיל ברש"י.

ג. לשם מה מוסיף רש"י הלע"ז של "ותעל הצפרדע" (הרי מלת "צפרדע" מופיעה כמה פעמים לעיל ואין רש"י לועזה, וכן מלת "שירוץ" מופיעה לעיל (בפרשתנו - "ושרץ היאור צפרדעים" (ז, כח), וכן כבראשית א, כ), ואין רש"י נזקק לפרשה).

והביאור:

הכרתו של רש"י לפרש "ותהי הכנס" - "הרחישה", הוא (כפי שכתבו המפרשים) ממה שנאמר "הכנס", שאינו לא לשון יחיד ולא לשון רבים, ועל כרחק ש"הוא שם לשריצת הכנים". ולפי זה מובן שאין משם ראי' מוכחת לנידון דידן, ש"הצפרדע" (שכן היא תיבה זו בלשון יחיד, ואין בה שינוי) פירושו שרוץ הצפרדעים.

וכדי להדגיש קושי זה מוסיף רש"י את הלע"ז. שכן, "צפרדע" בלע"ז תרגמו "גרינולי", ואילו שירוץ הצפרדעים משתנה ל"גרינוליר"א", כשם שהוא בלשון הקודש לגבי "כנים", שרחישת הכנים נכתב בשינוי - "הכנס" (וכן הוא גם לגבי תרגומו בלע"ז, שמשתנה ל"גדוליר"א"), בעוד שבפסוקנו נאמר "ותעל" הצפרדע" ללא כל שינוי.

ולכן מדייק רש"י "ופשוטו יש לומר", "ואף ותעל הצפרדע": אף שאין שינוי במלת "הצפרדע" כאן, מכל מקום יש לפרשו "שרוץ הצפרדעים". והיסוד לזה: כשם שמצינו שרחישת הכנים נקראת "כנס", למרות שענין הרחישה אינו מיוחד לכנים בלבד, אלא משותף לכמה וכמה מינים, כך "יש לומר" גם ב"צפרדע", שפירושו "שרוץ הצפרדעים".

הצורך בשני פירושים

הקושי בפירוש הראשון: לפי פירוש זה ישנם שני פירושים - בבת אחת - ב"ותעל הצפרדע": לשון פועל ולשון מפעיל (ראה לעיל). ולכן אין פירוש זה אלא "מדרשו".

הקושי בפירוש השני: א. מדוע נאמר (בפסוק הבא) "ויעשו כן החרטומים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים", הרי גם שם מדובר ב"שרוץ הצפרדעים". ב. אין ראי' מוכחת שאפשר לפרש "הצפרדע" הכתובה כאן בלי שינוי - באופן אחר מפירושה בכל מקום (ראה לעיל).

הרי שבפירוש השני ישנו קושי הן מצד המשך הפרשה והן מצד משמעות המלים "ותעל הצפרדע". מה שאין כן לפירוש הראשון אין קושי אלא בהתיבה ולא בהמשך הפרשה. ולכן, אף שפירוש זה הוא "מדרשו" - מביאו רש"י בתור פירוש ראשון.

אמנם, לגבי "פשוטו" - היינו משמעות המלה (בניגוד ל"פשוטו של מקרא", שמשמעו המשך הפרשה), דוקא הפירוש השני יש לו עדיפות, כי הקושי שבפירוש זה הוא רק שאין לו ראי' מספיקה, ואילו לפירוש הראשון מתפרשת מלת "ותעל" בשתי משמעויות בבת אחת (ראה לעיל) - דבר שהוא היפך פירושה הפשוט של המלה.

ח, ג

ויעשו כן החרטמים בלטיהם ויעלו את הצפרדעים על ארץ מצרים

המשכיל לדוד מפרש, שהחרטומים "לא יכלו אלא לאסוף ולכנוס הצפרדעים... ולכך כתיב ויעלו את הצפרדעים". והיינו כדעת רב פפא בגמרא (סנהדרין סז, ב), שאומר "אפילו כגמלא נמי לא מצי ברי (אין יכול לברוא אפילו ברי גדולה, אלא כשהשד צריך לבריות גדולות הוא מאסף ומביא מן ההפקר, רש"י), האי מכניף לי' והאי לא מכניף לי'" (בריות גדולות נוחים לקבצם ונאספים יחד אליו, אבל ברי קטנה אינה נאספת שאין בה כח לבוא ממקום רחוק, רש"י).

אמנם, רש"י מפרש להלן (פסוק יד) "להוציא את הכנים, לבראותם ממקום אחר. ולא יכלו, שאין השד שולט על ברי פחותה מכשעורה". ומאמרו "לבראותם" משמע שדוקא ברי קטנה אין השד יכול לברוא, אבל בידו לברוא ברי גדולה (והיינו כדעת רבי אליעזר בגמרא שם. וראה הערה הבאה).

ולפי זה יש לומר - דאדרבה: גם החרטומים העלו הצפרדעים מצפרדע אחת, כפי שעשה אהרן (רש"י פסוק הקודם. ולא כפי שמפרש המשכיל לדוד בפסוק יד, שגם לדעת רבי אליעזר לא מצו לברוא אלא ברי כפי הטבע). ומכל מקום נאמר "ויעלו את הצפרדעים" (לשון רבים), ולא "ויעשו כן גו' ותעל הצפרדע" (כפי שנאמר באהרן) - כי היות שנאמר "ויעשו כן" פירושו כאופן עשיית אהרן. ויש להאריך בזה.

ח, יד

ויעשו כן החרטמים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו ותהי הכנס באדם ובבהמה

להוציא את הכנים: לבראותם ממקום אחר.

ולא יכלו: שאין השד שולט על ברי פחותה מכשעורה.

מלשון רש"י "לבראותם" משמע שמפרש כדעת רבי אליעזר (סנהדרין סז, ב), הסבור ש"אין השד יכול לברוא ברי פחותה מכשעורה"; ואילו מאמרו "שאין השד שולט" (ולא "שאין השד יכול לברוא") משמע כדעת רב פפא שם, שאומר "אפילו כגמלא נמי לא מצי ברי, האי מכניף לי' והאי לא מכניף לי'".

ראה רמב"ן ובחיי. שם אפרים. ויש להאריך בזה.